

Geloof, bijgeloof en complottheorieën

De Gentse filosofen Johan Braeckman en Maarten Boudry willen in *De ongelovige Thomas heeft een punt* een handleiding bieden voor ‘kritisch denken’. Het is een lezenswaardig boek geworden. Vele voorbeelden van irrationeel denken worden aan de orde gesteld. Omdat het boek impliciet ook het christelijk geloof als een ongeloofwaardig gedachtegoed naar voren brengt, kan het hier niet onbesproken blijven.

Laat ik beginnen met te erkennen dat ik het boek met een vooroordeel ter hand heb genomen. Dat had te maken met een klein voorval op school. Ik kwam een klaslokaal binnen en zag dat de aantekeningen van een collega zedeleer nog op het bord stonden. In de linker kolom stond: kritisch denken, eigen mening. De rechterkolom bevatte alleen maar: dogma. Je kunt je op grond hiervan een voorstelling maken hoe de les is verlopen: christenen gaan uit van een dogma. Wij vrijzinnigen zijn voor kritisch denken...

Tot mijn opluchting stel ik vast dat het boek van Braeckman en Boudry zich niet schuldig maken aan dergelijke simplismen. Ze hebben er zelfs een term voor. Het is een *attributiefout* als we anderen gemakzuchtig niet-rationele beweegredenen toeschrijven. Gelovigen maken zich hier schuldig aan, maar ook niet-gelovigen.

Er bestaat ook niet zo iets als waarde vrije wetenschap. Alle wetenschappers worden gedreven door *confirmation bias*, bevestigingsvooroordeel. Dat wil zeggen dat ook wetenschappers de neiging hebben om tegenstrijdige informatie te negeren en treffers beter te onthouden dan missers. Veel opvattingen van wetenschappers hebben te maken met loyaliteit, respect, liefde, angst, gewenning, traditie, groepsdruk of onwetendheid. Wetenschap kan soms ook te kritisch zijn. De prehistorische rotstekeningen in Altamira werden lange tijd voor onwaar gehouden. In de wetenschap zijn er echter altijd anderen die met tegenovergestelde standpunten eveneens het onderste uit de kan halen. Wetenschap werkt dus zelfcorrigerend.

Het is op dit punt dat de schrijvers zich lijnrecht opstellen tegenover het *postmodernisme*, dat eigenlijk ontkent dat wetenschap tot objectieve kennis kan leiden. Dingen die wij voor waar aannemen zijn volgens hen voornamelijk het gevolg van sociale mechanismen. Braeckman en Boudry schrijven toegankelijk en begrijpelijk. Het is een genot om te lezen hoe ze de woordenbrij van sommige collega-filosofen aanvallen. Postmodernisten grossieren volgens hen in wiskunde en wetenschappelijke concepten, maar in diepste wezen verraadt hun geheimzinnig taalgebruik een minachting voor de wetenschap. Postmodernisten zijn geen beeldenstormers, maar in de grond van de zaak juist onverschillig.

Laat ik zeggen dat de heldere betoogtrant in dit boek een verademing is ten opzichte van veel andere filosofische boeken. Met gevoel voor detail gaan de schrijvers in op vele zaken, zoals bijvoorbeeld complottheorieën, Uri Geller, de Lijkwade van Turijn, enz.

Hoe is het mogelijk dat ontwikkelde mensen geloven in de buitenaardse oorsprong van graancirkels, het monster van Loch Ness, Big Foot, enz? Dat is mogelijk omdat wij allemaal intuïtief doen aan *agency detection*, patroonherkenning. Wij interpreteren de werkelijkheid, ook als wij onvoldoende bewijzen hebben. Daarbij komt dat de wetenschappelijke waarheid soms contra-intuïtief is. Vanuit onze ervaring is het niet voor de hand liggend om aan te nemen

dat de aardkorst beweegt, dat de verschillende levensvormen via een langzaam proces van evolutie zijn ontstaan, enz.

Tot zover is er nog niet zo veel loos in het betoog. De schrijvers komen dichterbij onze huid als ze spreken over religie en het bovennatuurlijke. Ze stellen dat religieuze uitspraken zich soms wel degelijk lenen voor wetenschappelijk onderzoek. Er is wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de effectiviteit van gebed – met negatieve resultaten.

Gelovigen bedienen zich soms van *bewegende doelwitten* en *immunisatiestrategieën*. Een voorbeeld uit de kerkgeschiedenis is de voorspelling in de 19^e eeuw dat in 1843 het einde van de wereld zou aanbreken. Toen dat niet gebeurde, werd gesteld dat de Wederkomst was uitgesteld en dat we eerst de sabbat (de zaterdag) moeten eerbiedigen. Dit is de ontstaansgeschiedenis van de Zevende Dagsadventisten.

Alternatieve genezers kunnen in een geval van teleurstelling altijd zeggen, dat een bepaald ritueel niet goed is uitgevoerd, enz.

Er is veel verhelderend in deze uiteenzetting. Behoren gelovigen hiermee tot het kamp van de onkritische denkers? Dat kan. Toch is mijn ervaring, dat er zeer veel gelovigen zijn die zich terdege bewust zijn van moeilijkheden die er soms zijn in geloof. Hun diepste uitgangspunt blijft echter fundamenteel verschillend ten opzichte van atheïsten. Is het vasthouden aan geloof een vorm van irrationalisme? Nee, er bestaan redenen om te geloven. Zoals er ook redenen zijn om niet te geloven.

Een zwak onderdeel van het boek is de beschouwing over Bijna Dood Ervaringen (BDE's). Het komt voor dat mensen met een BDE zaken waarnemen, die je onmogelijk op een gewoon medische manier kunt verklaren. In het Nederlandse taalgebied is er het geval van de man die de verpleegkundige herkende die het gebit bij hem weghaalde toen hij diep comateus was. De Amerikaanse arts Michael Sabom heeft als een van de eersten een systematisch onderzoek gedaan naar buitenlichamelijke waarnemingen tijdens een hartstilstand. Een controlegroep bereikte bij lange na niet de nauwkeurigheid, die mensen met een BDE wel hadden in hun beschrijvingen van wat er met hen was gebeurd. Dr. Penny Sartori deed in een recent onderzoek vergelijkbare vaststellingen. Boudry en Braeckman negeren deze zogenaamde veridieke elementen.

De Bijbel speelt in dit boek nauwelijks een rol. Als de Bijbel aan de orde komt, laten de samenstellers soms wat steken vallen.

Richard Dawkins typeert geloof graag als 'blind geloof'. Het is echter onjuist om in dit denkspoor te stellen dat Jezus blind geloof propageert. Het tegenovergestelde is het geval. Jezus zegt: heb je ogen en zie je niet?, en: heb je oren en hoor je niet? (Marc 8:18). Ook de apostelen zeggen: 'wij kunnen niet nalaten te spreken over wat we gezien en gehoord hebben (Hand 4:20).

Ik besluit met het niet onbelangrijke gegeven, dat Thomas sceptisch als hij was, uiteindelijk toch een gelovige is geworden. En dan niet als iemand die blindelings gelooft, maar als een persoon, die door een ervaring overtuigd is geraakt. Bij die ervaring heeft Thomas het niet gelaten. Hij heeft een kerk gesticht in India, die bestaat tot op de dag van vandaag.

ds. Jart Voortman

Johan Braeckman, Maarten Boudry, *De ongelovige Thomas heeft een punt, Een handleiding voor kritisch denken*, Houtekiet Antwerpen 2011.